POSEBAN OTISAK

Ethnographia pannonica

ŽENA
U SEOSKOJ KULTURI PANONIJE

Etnološka tribina
POSEBNO IZDANJE

Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, Zagreb

ŽENE U SLAVONSKIM NARODNIM PJESMAMA

Poezija općenito pa tako i usmena poezija ne daje izravne podatke o životnim činjenicama. „Jezik umetničkog teksta je u svojoj suštini izvestan umetnički model sveta", a taj jezikom stvoreni model svijeta mnogo je obuhvatniji od individualnog modela pojedinog priopćenja[1].

Zbog toga ne treba očekivati da će primjeri narodnih pjesama što ću ih u nastavku prikazati biti dokumentarni prilozi ili „slika života" slavonske žene.

Osim toga, znatan dio tih pjesama nije nastao izvorno u Slavoniji, nego se usmenim prenošenjem iz drugih krajeva uključio u slavonski repertoar. Mnogi su sižei, napokon, i vremenski znatno stariji od trenutka njihova zapisivanja pa stoga situacije što ih predočuju potječu iz ranijeg stanja.

Pa ipak: te su se pjesme svojim stiliziranim tradicijskim sižeima i motivima, svojim visokim stupnjem apstrahiranosti ticale u biti životne realnosti slavonskih žena. Njihove teme, koliko god bile prividno daleke od konkretnih događaja, bile su životno relevantne, bile su aktualne. Bez toga se pjesme ne bi prenosile i izvodile.

Pokušat ću na izabranim primjerima prikazati kako su slavonske žene vidjele same sebe u svojim usmenim pjesmama, koje su aspekte ženskoga života i ženskih sudbina unosile u pjesmu te u kakvu je odnosu bilo viđenje žene u pjesmi prema realnom stanju u životu. Ovi okviri čine na žalost neizbježnim stanovitu shematizaciju pjesama i zanemarivanje njihova iskaza kao poezije.

Građu crpem iz triju zbirki koje sve potječu iz polovine osamdesetih godina proteklog stoljeća: to su rukopisne zbirke Matice hrvatske (danas u Odboru za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu) s pjesmama zapisanim ponajviše u okolici Vinkovaca te dijelom Đakova i Slavonskog Broda. Skupljači pjesama i urednici tih rukopisnih zbirki bili su Josip Lovretić, Klotilda Kučera i Mato Zdjelarević[2]. Poslužila sam se i Lovretićevom monografijom o selu Otok kraj Vinkovaca koja je objavljena nešto kasnije (u godinama 1897–1902), ali donosi tekstove pjesama velikim dijelom identične s onima iz njegove rukopisne zbirke[3].

Pjesme o kojima će biti riječ – ponajviše balade i kratke „poskočnice", dvostihe – kazivale su žene. Skupljači pjesama dali su o tome dovoljno podataka i naveli imena svojih važnijih kazivača.

---

1) Lotman, str. 50.

2) Rkp. Lovretić, rkp. Kučera, rkp. Zdjelarević. Sve ove tri zbirke nastale su u sklopu velike akcije „Matice hrvatske" oko skupljanja narodnih pjesama. Dio pjesama iz tih rukopisnih zbirki objavljen je zatim u desetotomnoj kolekciji „Hrvatske narodne pjesme".
Klotilda Kučera primala je zapise pjesama od raznih drugih skupljača, što se razabire iz njezine zbirke, koja je bilježena rukopisima različitih osoba. U popratnim pismima uredniku „Matice hrvatske", priloženima uz Lovretićevu rukopisnu zbirku, navodi Lovretić da je on „veći kup" svojih zapisa pjesama poslao Klotildi Kučeri, a ona ih je proslijedila djelomice „Matici" a djelomice Friedrichu Kraussu u Beč. Lovretić pretpostavlja da svi oni zapisi u Kučerinoj zbirci koji su iz Otoka i Komletinaca potječu od njega. (Pismo od 19.5.1885.).

3) Lovretić 1897–1902.

Teme pjesama u kojima je riječ o ženama tiču se gotovo isključivo šire uzetoga porodičnog života: govore o pojavama vezanim uz djevovanje i udaju, o mladoj snahi u zadruzi, osobito o odnosu sa svekrvom, o odnosu žene i muža, o ženinim suparnicama, tzv. inočama, o udovicama, o maćehama i njihovu postupanju sa siročadi.

Naravno, pjesme ne govore o svemu tome na izravan način, nego, kako je već rečeno, na visoko stiliziranoj razini. Ipak ne uvijek: u dvostisima koji se improviziraju u kolu ili kakvoj drugoj pogodnoj situaciji, kada imaju i praktičnu funkciju, sadržaji su često posve konkretni i osobno prepoznatljivi, premda se mogu služiti modelom preuzetim i prilagođenim iz prethodne tradicije.

Djevojke u Slavoniji pjevaju u tim kratkim pjesmicama, zapisanim potkraj 19. stoljeća, samosvjesno i slobodno o svom djevojaštvu, ljubavima, želji da se udaju. Djevojka koja je sama prebjegla k momku s kojim se voljela, jer su joj roditelji branili da pođe za njega, pjevala je:

Nemam roda dok ne rodi mama,
nemam dike dok ne nađem sama[5].

Pjesme ističu pravo na ljubav:

Volim milo, ma sirotno bilo
jer bogato nije umiljato.

Ili:

Moram pisat na zemaljsku vladu
da mi moji za diku ne dadu.[6]

Žudnja za udajom iskazuje se veoma izravno:

Ide jesen, ide Gospa mala,
mila majko, ja bi se udala[7].

Ali u isti mah prisutna je u djevojačkim pjesmicama i svijest o mukotrpnom životu koji nastaje nakon udaje. Metaforički se to izriče pohvalom djevojačkoj pletenici[8], a izravnije ovako:

Rumena ruža dok nema muža,
rosno sam cvijeće dok nemam djece.
Kad steknem muža, uvehnu ruža,
kad steknem djece, uvehnu cvijeće[9].

---

4) Uz ostale kazivačice spominje Lovretić u rukopisnoj zbirci Anku Matičić, Katu, Anku i Rezu Lukić, Evu Sučić, Katu Filipović, Ljubicu Lukinac, Martu Šajnović, Martu Tucaković, Baru Augustinović, Katu Dobošić, Mariju Baliban, Katu Vrbanjac i dr. Klotilda Kučera spominje Rezu, Anku i Katu Lukić, Martu i Anku Šajnović, Mandu Tomašević, Anu Kerić, Mandu Butković, Katu Vrbanjac, Baru Augustinović, Luciju Lukinac i dr. Zdjelareviću su najveći dio pjesama priopćile baba Marija Grgurević te njegova majka Manda, sestra Liza i baba Reza Topalović.

5) Lovretić 1897, str. 422–423; 1902, str. 107.

6) Isto 1902, str. 106.

7) Isto, str. 95.

8) Isto, 1897, str. 433; 1902, str. 91.

9) Rkp. Lovretić, br. 205; rkp. Kučera, br. 26.
Numeracije pjesama, dane naknadno uredničkom rukom, jednake su u originalnom rukopisu (rkp. ONŽO) i u prijepisu (rkp. INU). Ako se numeracije negdje iznimno razlikuju, bit će to u našoj bilješci navedeno.

U lirskoj pjesmi o nadmetanju djevojke sa Suncem Bog proklinje djevojku da se neće udati sve dok ne čuje kako riba pjeva. Međutim:

Riba piva: ne luduj, divojko,
udat ćeš se i pokajat ćeš se[10].

Vrijeme kada su nastale rukopisne zbirke iz kojih uzimamo građu poznato je po tzv. popuštanju morala u Slavoniji – kada su u životu relativno česti slučajevi predbračnih odnosa seoskih mladića i djevojaka i izvanbračnih odnosa oženjenih, slučajevi pobacivanja djece, a i odnosi seoskih djevojaka i žena sa seoskom i gradskom „gospodom" – sucima, popovima, oficirima, trgovcima. Bez uljepšavanja, ali s moralnom tendencijom prikazane su te prilike primjerice u pripovijestima *Biser–Kata* hrvatskog prošlostoljenoga književnika Josipa Kozarca. Dvostisi pjevaju o tim istim pojavama bez moralnog zazora. Evo nekoliko primjera iz naših zbirki. Lovretić kaže da mlade djevojke pjevaju takve slobodne pjesmice „nedužno", ali ih to osokoli, pa „poslije ostanu oduzdane"[11].

Ne boj mi se, mila mati,
da ću rodit dite:
ja ću kupit malo praška,
utrošit ću vraška[12].

Što ću, mati, odoše soldati.
Kćeri, šuti, dolaze regruti.

Oj kaka su sad izišla prava,
smiješ s drugim živit nevinčana[13].

Ljubila sam u slamnom šeširu,
sad se nudim mladom oficiru[14].

Kako bi se ja bojala suca,
s njime sam se ljubila do sunca[15].

Moja mama držala bećara,
a ja sedam, malo mi je jedan[16].

Uz ove novije pjesmice, koje su o nekim inače prikrivanim stranama slavonskog seoskog života pjevale vrlo otvoreno, istodobno su se u repertoaru pjevačica susretale pjesme što pripadaju starijoj tradiciji i po svome stilu i po patrijarhalnoj etici.

Prema Lovretiću „često se događa, da momak i divojka griše prije vinčanja. Taki se i uzmu, pa je velika sramota, ako momak taku curu ostavi"[17].

O tome govore pjesnički stilizirano tri pjesme u njegovoj rukopisnoj zbirci. Umrli sin progovara iz groba svojoj majci i šalje po njoj poruku momcima:

Nek ne ljube koga uzet neće
jer su teške djevojačke kletve.
Kad prokune, do Boga se čuje,
kad zaplače, samom Bogu žao.

10) Rkp. Lovretić, br. 114.
11) Lovretić 1902, str. 93.
12) Isto, 1897, str. 376; rkp. Lovretić, br. 360 (prijepis, rkp. INU: br. 360 i 361); rkp. Kučera, br. 32; rkp. Zdjelarevič, br. 30.
13) Lovretić 1902, str. 93.
14) Rkp. Lovretić, br. 330 (prijepis, rkp. INU: br. 336).
15) Lovretić 1902, str. 102.
16) Rkp. Lovretić, br. 340 (prijepis, rkp. INU: br. 345).
17) Lovretić 1897, str. 344.

Kad joj suza na zemljicu pade,
tri aršina u zemlju propade,
tri duboko, četiri široko[18].

Povezano s podatkom da se mladi koji su se zavoljeli često ipak ne ožene, jer to – kako kaže Lovretić – „matere, strine, tetke i babe seoske pokvare, pa ji' raspare“[19], nastala je u pjesmama simbolična figura kudioca svatova. U pjesmi djevojka finom igrom riječi proklinje svoje kudioce koji su je pred proscima kudili da je „sanjiva“, da je zla roda i da je sama zla kao guja[20].

U drugoj pjesmi udovica je nakon smrti u paklu jer je zavadila dvoje mladih[21]. Rođenje nezakonita djeteta – ta velika sramota u tradicionalnim društvenim zajednicama – odjeknulo je u pjesmama višestruko. U već spomenutim novijim dvostisima govori se često drastično o pobacivanju ploda. U pjesmama rugalicama o trudnoj djevojci poruga je metaforična: tri vračare gataju od čega je djevojka oboljela, pa prve dvije misle da je u vodi popila „mrmoljka“, odnosno „mušicu“, a treća pogodi:

Na gradu je velik' pendžerina,
pod pendžerom velik' korovina,
u korovu velik bećarina,
od toga se čedo zametnulo[22].

Nasuprot ovoj duhovitoj ali i nesmiljenoj rugalici stoji po svojoj zamisli osamljena – a po zapisanim varijantama veoma česta – slijedeća balada o nezakonitoj majci: seka Ivanova žanjući u mobi natpjevava se s ovčarom iz gore tajnim jezikom o „nevenu“ koji vene u gori i koga bi trebalo „zaliti“. Ivanova ljuba dosjeti se da je riječ o skrivenom djetetu i pošalje muža da slijedi svoju sestru; on je zatekne pod drvetom kada doji svoje dijete. Ivan smiri preplašenu sestru i ponese dijete kući („to je naša zelena jabuka, / u našem je dvoru sazorila“). Da bi zaštitio sestru, prikaže pred ljudima kao da je njegova ljuba rodila to dijete[23].

Ova rafinirana pjesma, izvanredna po svome pjesničkom izričaju i spjevana potpuno u tradicijskom stilu, neobična je po svojoj humanosti, koja se ovdje suprotstavlja strogim pravilima patrijarhalnog morala. Ona očito ne svjedoči o uobičajenoj životnoj praksi, ali zato o humanim idealima koji su ispod te prakse skriveno tinjali.

Kratko spominjem veoma poznati tip balade u kojoj se nazire otpor prema patrijarhalnome prisilnom nametanju bračnog druga; otpor je u pjesmi morao ostati pasivnim i očitovati se potresno jedino kroz tragičan svršetak. Riječ je, dakako, o baladi u kojoj majka ne dopušta sinu da se oženi voljenom djevojkom i nameće mu drugu nevjestu. Dvoje zaljubljenih umiru i budu zajedno pokopani[24]. U drugoj, sličnoj verziji braća ne daju sestri da se uda za voljenog momka[25].

Vratimo se sada realnom životu na čijoj su podlozi nastajale pjesme, i to one o mladim ženama u zadruzi. Prema Lovretiću, mlada u zadruzi „svakomu robuje“, što on zatim i potanko opisuje[26]. Na drugome mjestu govori Lovretić o svekrvama, koje katkada bezobzirno kinje svoje snahe[27].

---

18) Rkp. Lovretić, br. 65; br. 69 i 144.
19) Lovretić 1899, str. 64.
20) Rkp. Lovretić, br. 74; rkp. Zdjelarević, br. 103 i 135.
21) Rkp. Lovretić, br. 180.
22) Isto, br. 171; br. 215.
23) Rkp. Zdjelarević, br. 24; rkp. Lovretić, br. 76, 148, 160; rkp. Kučera, br. 15, 227 i 407.
24) Rkp. Lovretić, br. 181 i 224, rkp. Kučera, br. 68, 91, 93 i 95; rkp. Zdjelarević, br. 133.
25) Rkp. Lovretić, br. 78 i 190; rkp. Kučera, br. 22 i 190.
26) Lovretić 1897, str. 321.
27) Isto, str. 351.

Ove su okolnosti našle u pjesmama katkada adekvatan odjek, premda iskazan simbolično, a katkada je, naprotiv, položaj mlade žene u zadruzi iskazan u pjesmi veoma idealno.

Mitološki simbolična lirska pjesma u kojoj se ohola djevojka nadmeće sa Suncem u ljepoti završava neočekivanom realističnom projekcijom djevojčine skore budućnosti, kada će ona poružnjeti. Bog obećava Suncu:

Dati ću joj druga rđavoga,
pa nuz njega devet deverova,
pa nuz oto svekra pijanoga,
pa nuz skvekra opaku svekrvu,
s otim ću joj ovraniti lice[28].

Naprotiv, u drugoj pjesmi mlada žena poručuje majci kako joj je lijepo u kući u koju se udala, gdje je „družba ovelika" i gdje su joj svi dobri – svekar i svekrva, djever i jetrva, mlade zaovice[29].

No postoji i naoko slična verzija pjesme s bitno različitom poantom: sva je družba u kući dobra mladoj ženi – osim muža[30].

Mlade snahe nisu u pjesmama samo krotke i pasivne žrtve. U jednoj svadbenoj pjesmi nova mlada prijeti tobože da bi ona – da nije tek prvo jutro u kući – svojom svekrvom kuću mela i žar |iz| peći njome izgrtala, a svekrovom bi glavom tukla sjeme i uzdom bi ga zauzdala[31].

Ta je pjesma zapravo didaktična. Ona je šaljiva opomena novoj mladi kako se ne smije ponašati, ali je i persiflaža o snahama goropadne ćudi, koje žele preuzeti vlast u kući. U životu je moglo biti i toga, ali se očito smatralo posve neprirodnom pojavom.

Patrijarhalni model snahe bio je drukčiji. Marko upućuje ljubu kako da ugodi njegovoj majci:

Kasno lezi, a rano ustani[32].

Motiv o zloj svekrvi varira u narodnim pjesmama na bezbroj načina, u njemu se prepleću odzvuci realnih porodičnih odnosa sa srednjovjekovnom predodžbom o ženi uzročnici svih zala i o ženi vještici.

Svekrva u pjesmi iz čiste zloće prolijeva vodu koju je snaha donijela, ili je šalje noću po vodu[33].

Zbog klevete „proklete svekrve" usmrtio je Ivan svoju ljubu, misleći da je nerotkinja, i pri tom joj je „na maču čedo izvadio"[34]. Pjesma ne baca krivnju na Ivana, on je prikazan kao žrtva majčine spletke. U drugim srodnim pjesmama, međutim, muž na podjednak način usmrćuje svoju ljubu u pijanstvu, bez ikakve majčine uloge[35].

Mladoj snahi u zadruzi nije lako ako zatekne u kući zaove, muževe sestre. Kako Lovretić kaže, „dok zaove divuju, moraju se roditelji za nji brinuti, pa bude snaji krivo"[36].

Na podlozi takva realnog odnosa snahe i zaove u zadruzi nastala je jedna od najljepših narodnih pjesama, poznata u mnogobrojnim varijantama kroz različite zbirke. Dvije snahe, ljubomorne na zaovu koju njezina braća nježno vole, zakolju najboljega

---

28) Rkp. Kučera, br. 285.
29) Lovretić 1897, str. 352; Isto, 1902, str. 85; rkp. Zdjelarević, br. 45 a; rkp. Lovretić, br. 50.
30) Rkp. Zdjelarević, br. 42; rkp. Lovretić, br. 4 i 214; Lovretić 1902, str. 87.
31) Lovretić 1902, str. 452; rkp. Lovretić, br. 195; rkp. Kučera, br. 113 i 281.
32) Rkp. Lovretić, br. 165.
33) Rkp. Zdjelarević, br. 40 i 54.
34) Rkp. Kučera, br. 39; Isto, br. 9, 284 i 395; rkp. Lovretić, br. 40.
35) Rkp. Kučera, br. 282; rkp. Lovretić, br. 152.
36) Lovretić 1897, str. 352.

konja i zlatorogog ovna, proliju u podrumu vino, a na kraju zakolju dijete u kolijevci – bacivši krivicu na zaovu. Braća se nakon posljednjeg zločina napokon zgroze i osude sestru svezavši je konjima za repove. No desi se čudo: gdje je palo mrtvo tijelo nedužne djevojke, sazidala se crkva, a kada su snahe htjele ući u tu crkvu,

crkvena se vrata zatvoriše
i sjajne se sviće potrniše[37].

Kad bi se radilo samo o konkretnom porodičnom odnosu, bilo bi otvoreno pitanje nisu li snahe imale razloga za ljutnju na zaovu, kojoj braća ukazuju svu pažnju na štetu svojih žena – ali pjesma, kako rekosmo na početku, ne daje izravne životne podatke. Upravo je ova pjesma krasan primjer za to kako konkretan uzorak prerašćuje u „umjetnički model svijeta" (po Lotmanu). Nije više riječ o zadruzi i njezinim unutrašnjim zadjevicama, ili bar nije samo o tome riječ: ovdje su simbolizirane zavist i zloća po sebi, koje nasrću na svaku nježnu ljubav, koje mogu i pobijediti, ali su etički poražene. Tražiti u takvoj pjesmi sliku direktnih životnih situacija, pogrešno je.

Poguban utjecaj opake snahe opjevan je u nekim baladama koje se ni indirektno ne mogu povezati sa zadružnom porodicom, a ne govore zapravo ni o inokosnoj seoskoj obitelji, nego im je u središtu sam pjesnički motiv; poznat je u usmenoj, a i umjetničkoj pisanoj poeziji više naroda. Mislim da baladu o sinu koji je na traženje svoje zle žene ubio vlastitu majku i izvadio joj srce; a kada je, noseći majčino srce, posrnuo i pao, srce ga upita je li se udario[38].

Slijedećoj je baladi također u središtu tema o zlom postupku prema majci nakon ženidbe sinova i o majčinu srcu koje uvijek prašta. Motiv je potaknut samim životom, ali bez izravnih korelata u društvenoj sredini. Majka je u krajnjem siromaštvu othranila devet sinova i poženila ih, a oni su je nakon ženidbe otjerali u goru. Sinovi i snahe za kaznu se pretvore u devet kamenova i u devet zmija, ali majka izmoli od „mlade nediljice" da se sinovi iznova stvore ljudima[39].

Zla snaha omraznica, koja se u pjesmama jednom okomljuje protiv zaove, drugi put protiv svekrve te, napokon, kako ćemo vidjeti, i protiv svoga djevera – u pjesmi u kojoj ona bez konačnog uspjeha zahtijeva od muža da ubije svoga brata[40] – česta je tema u pjesmama. Valja se ovom zgodom sjetiti i znamenite slavonske narodne pjesme o braći Jakšićima, koji ne mogu živjeti u zajednici zbog zle ljube jednog brata, pjesme objavljene u drugoj polovini 18. stoljeća u *Satiru* slavonskog pisca Matije Antuna Reljkovića. U jednim pjesmama, dakle, snahe su bespomoćne patnice u kući, a u drugima su upravo one agresivni uzročnici zala. To je, naravno, i u životu moglo sve tako biti, no isto su tako pjesnički motivi mogli, i to baš u onim rafiniranim baladama, projicirati u većoj mjeri zgusnute oblike općih predodžbi, iskustava i shvaćanja, a manje same realne prilike.

Posve realističnu podlogu ne samo u vladajućim shvaćanjima nego i u životnoj praksi ima, naprotiv, jedna šaljiva pjesma o gizdavoj ženi, zapravo „ukroćenoj goropadnici". Muž ugađa svim ženinim hirovima: neradu, izbirljivosti, želji za kićenjem i zabavom, sve dok ga stariji i pametniji ne poduči da privikne ženu radu i skromnosti – ljeskovim štapom[41].

Lovretić kaže da će muž istući ženu „ili radi švalerke, ili ako ne štuje njegovog roda, ili ako se sama švalera"[42].

---

37) Rkp. Lovretić, br. 18; Isto, br. 30, 58 i 77; rkp. Kučera, br. 96; rkp. Zdjelarević, br. 70.
38) Rkp. Kučera, br. 229; rkp. Zdjelarević, br. 111; rkp. Lovretić, br. 102.
Taj je motiv opjevan i u poznatoj pjesmi francuskog pjesnika Jeana Richepina.
39) Rkp. Zdjelarević, br. 160.
40) Isto, br. 83.
41) Lovretić 1902, str. 83–84; rkp. Zdjelarević, br. 77.
42) Lovretić 1897, str. 337.

U već spomenutoj Kozarčevoj pripovijesti *Tena* žena se „nije mnogo protivila odnošaju svoga muža s Tenom (...), to nije ništa novo u selu bilo, jer je malone svaka žena imala svoju inoču"[43].

(Inoče su uzajamno jedna drugoj žena i muževa ljubavnica ili pak dvije djevojke što se otimaju o istoga momka.)

Te inoče javile su se, naravno, i u pjesmama. Javile su se (bez tog imena) u baladama arhaičnog stila, a osobito u aktualnim dvostisima. U starinskoj baladi snaha, žanjući žito, povjerava svome djeveru da već devet godina „nema čeda pod pojasom", a neće ga ni imati dok je u selu Stojla Uzvijojla koja spava s njezinim mužem. Djever, koji je u tradicijskim pjesmama često prijateljski zaštitnik snahe, pošalje brata Pavla da čuva konje, a sam legne u bratovu ložnicu. Stojla dođe i legne do njega misleći da je Pavao. Ali je brat Pavlov dočeka i jezivo kazni:

Prereza joj prebijele dojke,
kroz dojke joj promolio ruke[44].

Tri varijante ove balade naći ćemo već godine 1842. u zbirci Mate Topalovića, prvoj objavljenoj zbirci slavonskih narodnih pjesama[45].

Balada je sva spjevana u tradicijskom stilu, ali je životno realna. Ona upućuje na jedno starije stanje, kada su ljubovanja s tuđim mužem bila prikrivana i smatrala se vrlo teškim prijestupom. Naprotiv, u dvostisima s kraja prošlog stoljeća inoče se bez zaziranja same oglašuju u pjesmicama i obraćaju se svojim suparnicama zanemarenim ženama, izazovno i bezobzirno. Navest ću nekoliko primjera:

Mila mi je moga dike ruka
što j' no sinoć inoču istukla.

Švaler mi je želju ispunio,
na ženi je čulu polomio.

Pružila se priko neba duga,
oj, inočo, bit ćeš moja sluga.

Oj, švalere, putaj ženu lancem
pa je vodi u štalu med vrance[46].

Nisu obzirnija ni natjpjevavanja djevojaka koje imaju istog momka, osobito kada se rugaju stvarnim ili fiktivnim tjelesnim manama inočinim[47].

Nevjerne žene predstavljene su u našim trima zbirkama arhaičnim i inače veoma proširenim tipom pjesme o ženi koja za muževe odsutnosti sama poziva tuđeg junaka k sebi u ložnicu, ali se muž iznenada vraća i otkriva preljub. Pjesma završava patrijarhalnom osudom žene i najčešće okrutnom kaznom[48].

Na kraju ćemo razmotriti kakvi su u pjesmama likovi udovica. Udovice su u Slavoniji ostajale obično u muževoj zadruzi i rijetko se vraćale u rodnu kuću[49]. Ostavši u muževoj zadruzi, bile su zanemarene i živjele nezadovoljno[50].

---

43) Kozarac, str. 183.
44) Rkp. Kučera, br. 98; Isto, br. 393.
45) Topalović, pjesma br. 11 (tri varijante).
46) Lovretić 1902, str. 103 i 112; Kučera, br. 360; rkp. Lovretić, br. 81.
47) Dvostisi namijenjeni inoči: Lovretić 1897, str. 105, 106, 108, 199–201, 330, 331, 337, 338, 340, 387, 422; Isto 1899, str. 106–108; Isto 1902, str. 98, 103, 109–112 i dr.
48) Rkp. Lovretić, br. 11, 28, 104, 181a i 277; rkp. Kučera, br. 40, 69 i 84; rkp. Zdjelarević, br. 154.
49) Bogišić, str. 138 .
50) Lovretić 1897, str. 322.

Kao što ih život nije štedio, nisu ih štedjele ni pjesme. Ako bi se udovica vratila u svoj rod, pjesma joj je zamjerila što napušta svekra, svekrvu, zaove, djeverove, koji su joj svi bili dobri kao rođeni – barem prema pjesmi[51].

„Kurva udovica“ u pjesmi je normalna sintagma[52].

Junak, umirući, neće da ostavi ljubi svoga konja:

Ljuba mi je roda kurvanjskoga,
prodat će ga, što mu cina nije,
za bililo i za rumenilo[53].

U drugoj pjesmi ostavlja samrtnik majci i sestri svoje dvore, konje, blago, a ženi ne ostavlja ništa.

Manda mlada udat će se.
Kada Ivo umiraše,
onda Mandu isprosiše.
Kada Ivu ponesoše,
onda Mandu odvedoše.
Kada Ivu ukopaše,
onda Mandu povjenčaše[54].

Preudaja se udovici osobito zamjerala onda ako su u zadruzi ostala djeca kao siročad. Iskazano je to u mnogim pjesmama, iz kojih se indirektno vidi još nešto: kako majka pati za napuštenim djetetom.

Preudana udovica Marta ispituje gavrane o svoje dvoje siročadi.

Mi smo vid'li dvoje siročadi,
s didom ovce po planini pasu.
U starijeg vezana strunica,
u strunici zlaćena frulica,
nuz frulicu tužnu pismu piva:
Po svem svitu sjalo sunce jarko,
sam' ne sjalo di je moja majka,
ona mene ostavi nejaka.
Po svem svitu pšenica rodila,
ne rodila di je moja majka,
ona mene ostavi nejaka[55].

Maćehe su bile redovito zle, i u pjesmi i u životu. Prema Lovretiću „maćuva je maćuva, pa jaoj onom ditetu, koje pane na ljubav maćuvinu. Taka se dica odma poznaju: zaprljana i zamazana, a gleđu uplašito. Nisu ona naučila na milovanje, već na udaranje“[56].

U pjesmama je isto to sugestivno i metaforički iskazano kao ispovijed duše u paklu: ona je za života kao maćeha troje pastorčadi djecu mjesto pasom opasala zmijom, mjesto vodom napojila zmijskim otrovom, a mjesto kruhom nahranila crnom zemljom[57].

---

51) Isto, str. 458; Isto 1902, str. 85; rkp. Lovretić, br. 191; rkp. Kučera, br. 74.
52) Lovretić 1902, str. 88.
53) Isto, str. 88; rkp. Lovretić, br. 95 i 228; rkp. Kučera, br. 50 i 401.
54) Rkp. Zdjelarević, br. 122; rkp. Lovretić, br. 162 i 203.
55) Rkp. Lovretić, br. 167; Isto, br. 38, 126 i 159; rkp. Kučera, br. 7.
56) Lovretić 1897, str. 343.
57) Rkp. Kučera, br. 434; rkp. Lovretić, br. 180; rkp. Zdjelarević, br. 7.
O maćehi s drukčijim sadržajem: rkp. Kučera, br. 244; rkp. Zdjelarević, br. 32.

Napokon, da li kao indirektan utuk zlim maćehama ili samo kao pjesnički iskazan ideal ljudske dobrote – spjevana je balada o plemenitoj jetrvici. Umirući, jetrva moli bratovu ženu neka pripazi na njezino dijete: kada bude svome sinu krojila košuljicu, neka njezinom „pokrpa truljicu"; kada bude svome sinu rezala kruh, neka njezinome dade koricu; kada bude svoga sina nosila na ruci, neka njezinog povede za ruku, „nek se znade da je sirotica". Plemenita jetrva postupa poslije obrnuto i u svemu daje prednost siročetu.

Ovu baladu nalazimo u Kučerinoj rukopisnoj zbirci, a kontaminiranu s pjesmom o mužu na ženinoj svadbi i u Lovretićevu *Otoku*[58]. Prvu i najpotpuniju poznatu varijantu, koja je objavljena u novosadskoj „Danici" 1865, kazivala je sljepica Joka Jezdimirović iz okolice Vukovara[59].

58) Rkp. Kučera, br. 286; Lovretić 1897, str. 427–423.
59) Krnjević, str. 137.

NAVEDENA LITERATURA:

Bogišić, V., 1874. Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena. Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskog juga. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
Hrvatske narodne pjesme, 1896–1942, knj. 1–10. Skupila i izdala Matica hrvatska, Zagreb.
Kozarac, Josip, 1948. Pripovijesti. Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb.
Krnjević, Hatidža, 1980. Živi palimpsesti ili o usmenoj poeziji. Nolit, Beograd.
Lotman, J.M., 1976. Struktura umetničkog teksta. Prevod i predgovor Novica Petković, Nolit, Beograd.
Lovretić, Josip, 1897–1902. Otok, Zbornik za narodni život i običaje. Zagreb. II (1897), str. 91–459; III (18 98), str. 26–54; IV (1899), str. 45–112; VII (1902), str. 57–206.
Topalović, Mato., 1842. Tamburaši ilirski iliti perva kitica narodnih ilirskih pesamah po livadah i dubravah slavonskih sabrana, sv. 1. Osijek.

NAVEDENE RUKOPISNE ZBIRKE

Kratice

Rkp. INU=rukopis Zavoda za istraživanje folklora (prije: Instituta za narodnu umjetnost), znanstvene jedinice Instituta za filologiju i folkloristiku. Zagreb.

Rkp. ONŽO=rukopis Odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb.

Zbirke

Kučera, Klotilda, 1885. Pjesme iz Slavonije: iz kotara Vinkovci (St. Mikanovci, Prkovci, Komletinci, Otok), iz kotara Đakovo (Vrbice, Semeljci, Kešinci). Rkp. ONŽO, sign. MH 42.
(Prijepis: Rkp. INU, sign. 14. Naslov je naveden prema prijepisu.)
Lovretić, Josip, 1885. i 1886. 289 pjesama iz Otoka i Komletinaca u Slavoniji. Rkp. ONŽO, sign. MH 140.
(Prijepis: Rkp. INU, sign. 149.)
Zdjelarević, Mato, 1886. I. Narodne pjesme što jih je sabrao u Odvorcih (kotara oriovičkog)... II. Narodne pjesme što jih je sabrao u Sibinju (kotara oriovačkoga)... Rkp. ONŽO, sign. MH 79.
(Prijepis: Rkp. INU, sign. 151.)